

Тетяна Бабенко
(Кіровоград, Україна)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ В ПІДВИЩЕННІ ЙОГО КОКУРЕНТОЗДАТНОСТІ

У статті розглядається роль інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії в підвищенні його конкурентоздатності

***Ключові слова:** майбутній вчитель історії, конкурентоздатність, інформаційна компетентність, інформаційна культура*

The article examines the role of information competence of future teachers of history in improving their competitiveness.

***Key words:** future history teacher, competitiveness, information competence, information culture*

Постановка проблеми. В даний час у вітчизняній системі вищої освіти, у зв'язку з входженням України в Болонський процес, здійснюється поступовий перехід на загальноєвропейські стандарти, відповідні вимогам інформаційного століття і світового ринку. У цих умовах одним із завдань сучасної вищої школи є підготовка компетентного, мобільного, конкурентоспроможного фахівця.

На межі ХХ–ХХІ століть у соціальному житті відбулися значні зміни, що призвели до формування нового типу суспільства – інформаційного. Місце освіти в житті сучасного суспільства багато в чому визначається постійно зростаючою роллю знань, інформації, що відобразилось в концепціях інформаційного суспільства, становленні інформаційної цивілізації. Володіння потрібною інформацією, здатність її здобувати з різних джерел, опрацьовувати, систематизувати, і творчо використовувати стає необхідною умовою повноцінної життєдіяльності, особистої і професійної успішності сучасної людини, її конкурентоздатності.

Очевидно, що процеси становлення інформаційного суспільства, глобалізації та інформатизації в освіті, а також особливості сучасного ринку праці зумовили нові вимоги до рівня професіоналізму, інформаційної культури і компетентності майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що проблема формування інформаційної компетентності, інформаційної культури стала предметом наукового пошуку як вітчизняних так і зарубіжних учених. Методологічні засади розуміння сутності інформаційної культури висвітлено у працях Л.Вінарика, М. Вохрищевої, Н. Гендіної, Н. Морзе, Б. Семеновкера, Є. Семенюка та ін.

Особливості формування інформаційної культури у студентів вищих навчальних закладів досліджували М.Жалдак, М.Близнюк, Г.Вишпинська, А.Столяревська, Ю.Вороніна, О.Соколова.

У наукових працях С.Анісімова, М. Астаф'єва, І. Казакова та ін.. інформаційна культура розглядається як фактор професійного становлення особистості.

Поняття «конкурентоздатність» відноситься до числа найменш розроблених як у філософській, психологічній, так і в педагогічній літературі. Дослідники пояснюють це складністю, багатогранністю самого поняття.

Слід зазначити, що проблема конкурентоспроможності персоналу розроблялася в теорії менеджменту дослідниками: І. Ансофф, А. Вайсман, Ф. Вудкок, А.А. Меськон, В.А. Дятлов, Е.Б. Попова, В.В. Травін, Р.А. Фатхутдінов, В.І.Шаповалов, та ін.

Її окремі аспекти в системі вищої професійної освіти знайшли віддзеркалення в роботах В.І. Загвязінського, В.П. Кузовльєва, Н.В. Кузьміної, Н.Д. Никандрова, В.М. Монахова, П.Е. Решетникова, А.В. Репрінцева, В.А. Сластеніна, А.І. Щербакова.

Істотне значення для розробки теоретичних основ і практики формування конкурентоздатності майбутнього вчителя мали дослідження концепцій професійного розвитку і саморозвитку конкурентоспроможності студентів - майбутніх фахівців (Ю.В Андрєєва, Л.М. Мітіна, Ф.Р. Туктарова, Е.Р. Хайрулліна, В.І. Шаповалов, В.Н. Мезінов, С.А. Хазіна, І.А.Бібік та ін.)

Метою написання статті є обґрунтування ролі інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії в підвищенні його конкурентоздатності.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж переходити до аналізу конкретних задач, спрямованих на управління конкурентоздатністю, слід визначитись із термінологією. Етимологічно, термін «конкурентоздатність» походить від кореня, який є похідним від слова конкуренція. Слід зазначити, що конкуренція – слово латинського походження. У перекладі з латинської це слово означає «сходитися», «стикатися». У 18 столітті воно зустрічається у німецькій, французькій мові у значенні суперництво, боротьба за досягнення більшої вигоди. У сучасному значенні слово конкуренція корелює з такими поняттями як змагання, боротьба, престиж, репутація, кар'єра, статус.

Конкуренцію і конкурентоздатність розглядають з різних точок зору – економічної, соціальної, біологічної, психологічної, педагогічної. Під конкуренцією в економіці розуміється антагоністична боротьба між приватними виробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів, за отримання найвищого прибутку. Біологічна конкуренція — активне змагання між особами одного або різних видів за засоби існування і умови розмноження.

На відміну від визначення конкурентоспроможності, прийнятого в економічних дисциплінах (розуміння конкурентоспроможності як суперництва, пріоритету, успішності, заняття лідерської позиції і т. п., пов'язаного в більшості з метою самого бізнесу, — отримання прибутку), сучасні педагоги-дослідники (Л.М.Мітіна, Ю.А.Кореляков, Г.В.Шавиріна та ін.) пропонують під конкурентоспроможністю розуміти «здатність максимального розширення власних можливостей з метою реалізації себе особистісно, професійно, соціально, етично».

Таким чином, формуючи конкурентоспроможність особи, вищеперелічені автори вважають за необхідне формувати:

- систему стійких особистісних якостей, що створюють можливість успішного виконання діяльності;
- професійну спрямованість особі;
- систему целепокладання;
- самосвідомість особистості як представника певної професійної спільності.

Л.М. Мітіна розглядає конкурентоздатність особистості в психологічному плані, звертаючи увагу на таку складову характеристику конкурентоздатності особистості, як компетентність. [8: 98]

А. Г. Асмолов визначає психологічні риси конкурентоздатної особистості - сильна особа, готова жити і працювати у світі, що постійно змінюється, здатна сміливо розробляти власні стратегії поведінки, самостійно і нетрадиційно мислити, здійснювати етичний вибір і нести за нього відповідальність перед собою і суспільством, в змозі зробити своє життя і життя тих, хто оточує змістовним, цікавим і щасливим [3: 532].

Конкурентоздатна особистість, як показали дослідження Андрєєва В.І., це не одна якість, а інтегральна характеристика, що включає в себе наступні якості та особливості:

- 1) високий рівень працездатності;
- 2) прагнення до якісного кінцевого результату;
- 3) стресостійкість, здатність переборювати труднощі;
- 4) творче ставлення до праці;
- 5) прагнення до професійного самоудосконалення;
- 6) здатність до прийняття відповідальних рішень;
- 7) комунікабельність, здатність до кооперації, співробітництва, співтворчості;
- 8) здатність до швидкого опанування нової справи;
- 9) здатність до самоосвіти, самореалізації, саморозвитку [2: 326].

Слід зазначити, що єдиного підходу до визначення структури конкурентоспроможності особистості не існує.

Наприклад Мезінов В.М. зазначає, що конкурентоздатність слід розглядати на рівні особистісних якостей (мобільність, адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухомість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, ціле покладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, оточуючого середовища і виділяє наступні компоненти конкурентоздатності: - мотиваційно-ціннісний; - морально-етичний; - когнітивний; - діяльнісно-практичний [8: 65].

Конкурентоспроможність, як зазначає Шаймакова Ж. Б. - це динамічна характеристика особистості, тому можливо говорити про її розвиток як результат формування сукупності ключових компетенцій особистості, що складають професійно-особистісну основу діяльності і професійну компетентність викладача [10].

Важлива роль освіти у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку держави і підвищення її конкурентоспроможності в цілому міститься у створенні умов для підвищення конкурентоздатності особистості. Національна доктрина розвитку освіти України [1] наголошує на необхідності забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці.

Сучасні процеси становлення інформаційного суспільства, глобалізації та інформатизації в освіті зумовили нові вимоги до професійної діяльності та підготовки вчителя історії. В умовах ринкової економіки перед кожною людиною стоїть завдання активно, розумно і грамотно включитися в ринкові стосунки і конкурентну боротьбу, активно в них існувати. Сьогодні вчитель історії, щоб бути успішним і конкурентоздатним повинен мати не лише високий рівень фахової компетентності й педагогічної майстерності, а й бути готовим до опрацювання значних масивів історичної інформації, критично її оцінювати, виокремлювали причинно-наслідкові зв'язки подій і явищ

історичного процесу, а також мати готовність до застосування сучасних інформаційних технологій у шкільній практиці.

Інформаційна компетентність майбутніх учителів історії є змістовним компонентом їхньої інформаційної культури, утворенням, що має інтегровану природу, уособлює сформованість знань, умінь, навичок та якостей особистості, містить досвід практичної діяльності, що у сукупності забезпечує якісний рівень готовності до діяльності з пошуку, одержання, засвоєння, інтерпретації, аналізу інформації та використання її у професійній та особистісній сфері.

Ми враховуємо думку М.Жалдака, який у дисертаційному дослідженні "Система підготовки вчителя до використання інформаційної технології в навчальному процесі доводить, що "однією з основних ознак інформаційної культури педагога є розуміння сутності інформації та інформаційних процесів, їх ролі в процесі пізнання навколишнього середовища та творчої діяльності людини" [4; 11]. Науковець вважає, що вчитель повинен бути передусім кваліфікованим фахівцем в своїй предметній галузі, інакше він не буде в змозі обирати й формулювати мету, ставити завдання, будувати моделі явищ, що вивчаються, адекватно інтерпретувати отримані результати, ефективно використовувати нову інформаційну технологію у власній професійній діяльності, підтримувати свою кваліфікацію на необхідному рівні. Крім того, зроблено висновок про необхідність розробки нових методик навчання всім навчальним предметам, орієнтованих на широке використання нових інформаційних технологій.

Отже, основу інформаційної компетентності майбутніх учителів історії мають становити системні фундаментальні фахові методологічні та практичні знання з історії, які забезпечують здатність до теоретичного аналізу історичної інформації, є підґрунтям для розуміння сутності й природи одержуваної інформації, оцінки її значущості у контексті цілісного історичного процесу.

Майбутній учитель історії має володіти як рівнем знань фактичного історичного матеріалу, що забезпечує його компетентність як фахівця, так, і знаннями, що забезпечують ефективність їх використання у навчальному й самоосвітньому процесі.

Слід враховувати, що у сучасних умовах парадигма "знання на все життя" у професійній педагогічній освіті змінюється на парадигму "освіта протягом життя", що, на думку І.Зязюна, означає, що людина вчиться постійно, без відносно довгих перерв у освітніх установах, чи займається самоосвітою. Залишаючись на одному й тому ж формальному рівні вона удосконалює свою професійну кваліфікацію, свою майстерність, піднімається ступенями і рівнями професійної освіти [5]. Це зумовлює необхідність формування у вчителя не стільки значних фактологічних знань з історії, скільки системи знань методологічного характеру, що дозволяють самостійно аналізувати історичний матеріал, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у подіях і явищах історичного процесу на засадах різних теоретичних концепцій (цивілізаційного, культурологічного, формаційного та інших підходів) та знань і вмінь інструментального характеру, які забезпечують здатність самостійного відшукування потрібної інформації та її використання для навчального процесу й неперервної освіти та самоосвіти.

Відповідно, ми вважаємо, що важливою складовою інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії має бути система змістово-інструментальних знань, а саме: володіння базовою системою знань про інформаційну культуру сучасного педагога, знання норм, і правил роботи з інформацією, правових аспектів інформаційної культури, технологій пошуку, сприйняття, переробки, трансляції, презентації, використання інформації в пізнавальних й дидактичних цілях, особливостей сучасного інформаційного середовища й інформаційних потоків у педагогічній діяльності.

Як вже зазначалося, зміст інформаційної компетентності майбутніх вчителів історії зумовлений не тільки знаннями, але й насамперед, практичними вміннями й навичками їхнього застосування та самостійного

здобуття. Ми враховуємо думку О.Овчарук, яка, досліджуючи теоретичні засади компетентнісного підходу у вітчизняній освіті визначає такі навчально-інформаційні вміння та навички:

- швидко актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію;
- самостійно шукати нову інформацію з різних джерел;
- вміння користуватися інформаційно-комунікативними технологіями;
- користуватися каталогами, складати бібліографію;
- користуватися різноманітною довідковою літературою;
- працювати з графіками, схемами, таблицями, картинами;
- складати план, тези виступів, доповідей, статей;
- знати й застосовувати прийоми швидкого читання;
- використовувати прийоми розуміння тексту (структурування ставлення пізнавальних запитань, "діалог" з автором тощо);
- працювати самостійно з підручником (розуміти будову книги і призначення всіх елементів апарату орієнтування в текстах розділів, тем, параграфів; будувати процес самонавчання за певним завданням);
- знати й вдаватися до прийомів смислового групування матеріалу;
- знати як і вміти упорядковувати та відтворювати інформацію (план, алгоритм, таблиця, схема, класифікація, стислий переказ тощо);
- вміти перетворювати інформацію на спосіб діяльності;
- досконало застосовувати загальномовленнєві вміння й навички:
 - зосереджено слухати та водночас логічно опрацьовувати матеріал;
 - виділяти смислові елементи висловлювань;
 - формулювати запитання проблемно-пошукового типу;
 - запитувати й вибірково відтворювати матеріал з елементами логічного опрацювання;
 - вміти конспектувати, реферувати, анотувати інформацію;
 - зв'язано, послідовно, доказово відповідати;
 - здійснювати опис, пояснення, відтворення інформації, сприйнятої з паперових і електронних носіїв;

- ущільнювати й розгортати інформацію залежно від мети діяльності;
- вести діалог, брати участь у дискусії [6: 22].

Вважаємо, що сформованість системи таких знань, умінь, навичок є основою інформаційної культури майбутніх учителів будь-якого фаху, зокрема, майбутніх учителів-істориків, забезпечують сформованість у них інформаційно-операційної готовності, що проявляється насамперед у володінні вміннями й навичками пошуку, сприйняття, переробки й зберігання, презентації, передачі, трансляції та використання інформації.

Разом з тим, процес набуття професійної компетентності майбутніх учителів історії, специфіка фахової діяльності, зумовлюють необхідність сформованості сукупності знань, вмінь і навичок роботи з бібліотечним фондом (робота з каталогами, вміння складати бібліографічний опис, систематизувати літературний фонд), з історичними першоджерелами, архівними матеріалами, друкованими періодичними виданнями тощо.

Враховуючи це, ми вважаємо, що інформаційна компетентність, як компонент інформаційної культури майбутніх учителів історії, має містити у своєму змісті бібліотечно-бібліографічну грамотність та культуру читання, що передбачає сформованість комплексу додаткових знань, умінь та навичок:

1. Знання того, що таке процес інформатизації загалом й особливостей його реалізації у регіоні та у професійній сфері.
2. Орієнтування у правовому полі інформатизації, у проблемах авторського права, свободи слова, інформаційної безпеки особистості.
3. Розуміння характеру й особливостей сучасних інформаційних ресурсів, окремих історичних документів, масивів документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших інформаційних системах).
4. Компетенція в сфері можливостей декодування різних носіїв інформації, перевагах і недоліках традиційних і електронних засобів збору, систематизації, зберігання й пошуку інформації.

5. Вміння використовувати сучасні інформаційні технології, намагання постійно вдосконалювати свою комп'ютерну й інформаційну грамотність [9].

Оскільки основним видом професійної діяльності майбутніх учителів історії є викладання історичних дисциплін у загальноосвітній школі, важливою складовою їхньої інформаційної компетентності та культури мають бути знання як нових інформаційно-комунікативних технологій (далі - ІКТ), так й інформаційних технологій організації навчального процесу.

Інформаційні та комунікаційні технології сьогодні вбачаються необхідними ресурсами для викладання історії, дозволяють вчителям та учням мати доступ до оригінальних джерел та значної кількості інформації, розширюють у наочний спосіб доступ до інформації та історичних фактів.

Враховуючи надбання діяльнісного підходу до розуміння сутності культури та професійної культури а також розуміння компетентності як функціональної готовності до здійснення певного виду діяльності, ми вважаємо, що важливою складовою інформаційної компетентності й інформаційної культури майбутніх учителів історії є праксеологічний блок компетентностей, що уособлюють практичний досвід роботи з інформацією для досягнення навчально-пізнавальних, педагогічних та дослідницьких завдань, реальну та потенційну поведінку у інформаційному полі, а саме:

- систематичне використання різноманітних джерел інформації, в тому числі й інформаційних технологій, для отримання необхідної інформації;
- досвід фіксації, збереження, обробки інформації та інформаційного обміну;
- досвід практичного використання отриманої інформації у навчальних, наукових та приватних цілях;
- компетенцію у створенні нової інформації та нових знань;
- потребу в постійному оновленні знань про можливості застосування інформаційних технологій в професійному та загальнокультурному середовищі;
- залученість до інтернет-спільноти;

- професійну мобільність та адаптивність в інформаційному суспільстві;
- дотримання толерантності при взаємодії з людьми в середині інформаційного середовища;
- дотримання правових та етичних норм в своїй інформаційній діяльності.

Важливу роль у підготовці й професійній діяльності вчителя історії відіграють засоби комунікації, що забезпечують можливості для постійного збагачення його професійної компетентності, надають змогу використовувати надбання передового педагогічного досвіду, одержувати значний масив дидактичного й фактологічного матеріалу, залучатися до науково-методичних дискусій з проблем професійної діяльності.

Безумовно, значну роль у комунікаційній та професійній діяльності майбутніх учителів історії відіграє мережа Інтернет, який дозволяє винести навчальний процес за межі школи, надає вчителю можливість залучитися у режимі реального часу до значних масивів інформації (наукові публікації, електронні бібліотеки тощо), здійснювати комунікацію у професійній субкультурі без просторових обмежень, постійно формально й неформально підвищувати свою компетентність й кваліфікацію.

Висновки. Для того, щоб бути професійно успішним, конкурентоздатним в сучасних умовах потрібно мати високий рівень інформаційної компетентності, яка є змістовним компонентом їхньої інформаційної культури, утворенням, що має інтегровану природу, уособлює сформованість знань, умінь, навичок та якостей особистості, містить досвід практичної діяльності, що у сукупності забезпечує якісний рівень готовності до діяльності з пошуку, одержання, засвоєння, інтерпретації, аналізу інформації та використання її у професійній та особистісній сфері. Що в свою чергу зумовлює необхідність досліджень її формування у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.
2. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс: учеб. пособие для вузов / В. И. Андреев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1996. – Кн. 1. – 567 с.
3. Асмолов А.Г. Деятельность и установка [Текст] / А.Г. Асмолов. - М.:МГУ, 1979.-150 с.
4. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе: Автореф. дис...д-ра пед.наук: 13.00.02/АПН СССР. – М., 1987. – 48 с.
5. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / за ред. І. Я. Зязюна – К.: ВІПОЛ, 2000 – 636 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук – К.: «К.І.С.», 2004. – 432 с.
7. Мезинов В.Н. Подготовка конкурентоспособного учителя в вузе. [Текст]: монография / В.Н. Мезинов. - Елец, 2007. - 166 с.
8. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя [Текст] / Л.М. Митина. - М.: Академия, 2004. - 320 с.
9. Справочник библиотекаря / Под. Ред.А.Н. Венеева, В.А. Минкиной. – Спб.:Профессия, 2000. – 432 с.
- 10.Шаймакова Ж.Б. Роль инновационной компетентности в развитии конкурентоспособности преподавателя высшей школы: автореферат дисс ... кандидата психологических наук : 19.00.13. - Тамбов, 2009.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.